

मिस मूरचे जगावेगळे विचार

मूळ लेखिका: जेन पिनबरो,

चित्र: डेबी अटवाल

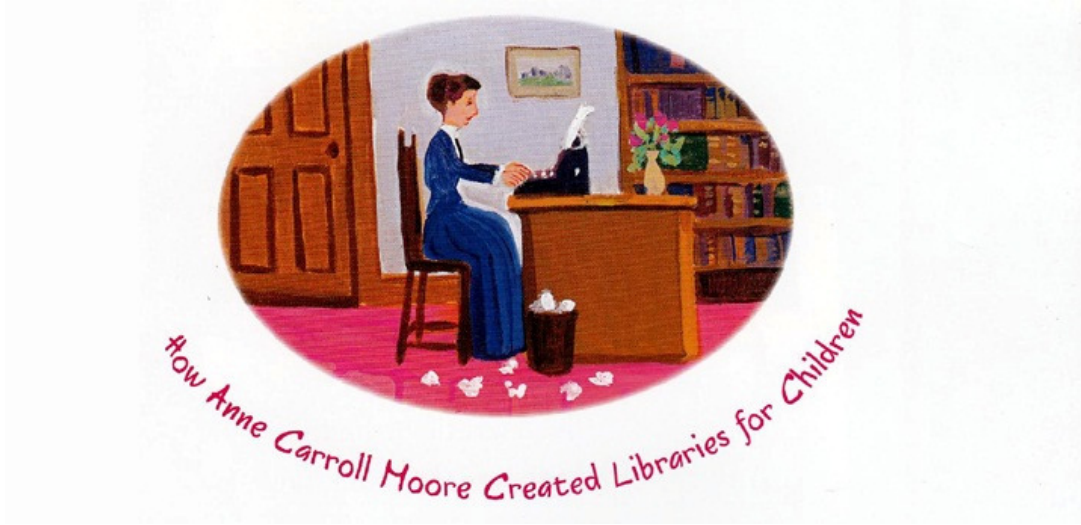
मराठीत: प्रभाकर नानावटी

पूर्वीच्या काळी (काही ठिकाणी आतासुद्धा!) लहान मुलां-मुलींना लायब्ररीतील पुस्तकं घरी नेण्यासाठी मज्जाव केला जात होता. एवढेच नव्हे तर त्यांना लायब्ररीत प्रवेशसुद्धा मिळत नसे. मुलं पुस्तकातील पानं घाण करतील, पानं फाडतील किंवा नेलेले पुस्तक परत करणार नाहीत अशी भीती मोठ्यांना होती. खरे तर मुलांनी – त्यातही मुलींनी – वाचण्याची गरजच नाही ही मानसिकता होती. . परंतु मिस मूरची विचार करण्याची पद्धत औरच होती. मुलामुलींना वाचण्यासाठी एक स्वतंत्र कक्ष असावा, त्यात भरपूर प्रकाश असावा, खोली हवेशीर असावी, बसण्यासाठी लहान खुर्च्या – टेबलं असावीत, खिडकीत बसून वाचण्यासाठी सुरक्षित जागा असावी, अशी तिची अपेक्षा होती. या लायब्ररीत जगभरातील भाषेतील चांगल्या चांगल्या पुस्तकांचे अनुवाद केलेली पुस्तकं असतील असे तिला वाटत होते.

मिस मूरचे जगावेगळे विचार

अमेरिकेतील लायब्ररीमध्ये मुला-मुलींसाठी विशेष कक्ष
असावा यासाठी तिचा आग्रह होता.

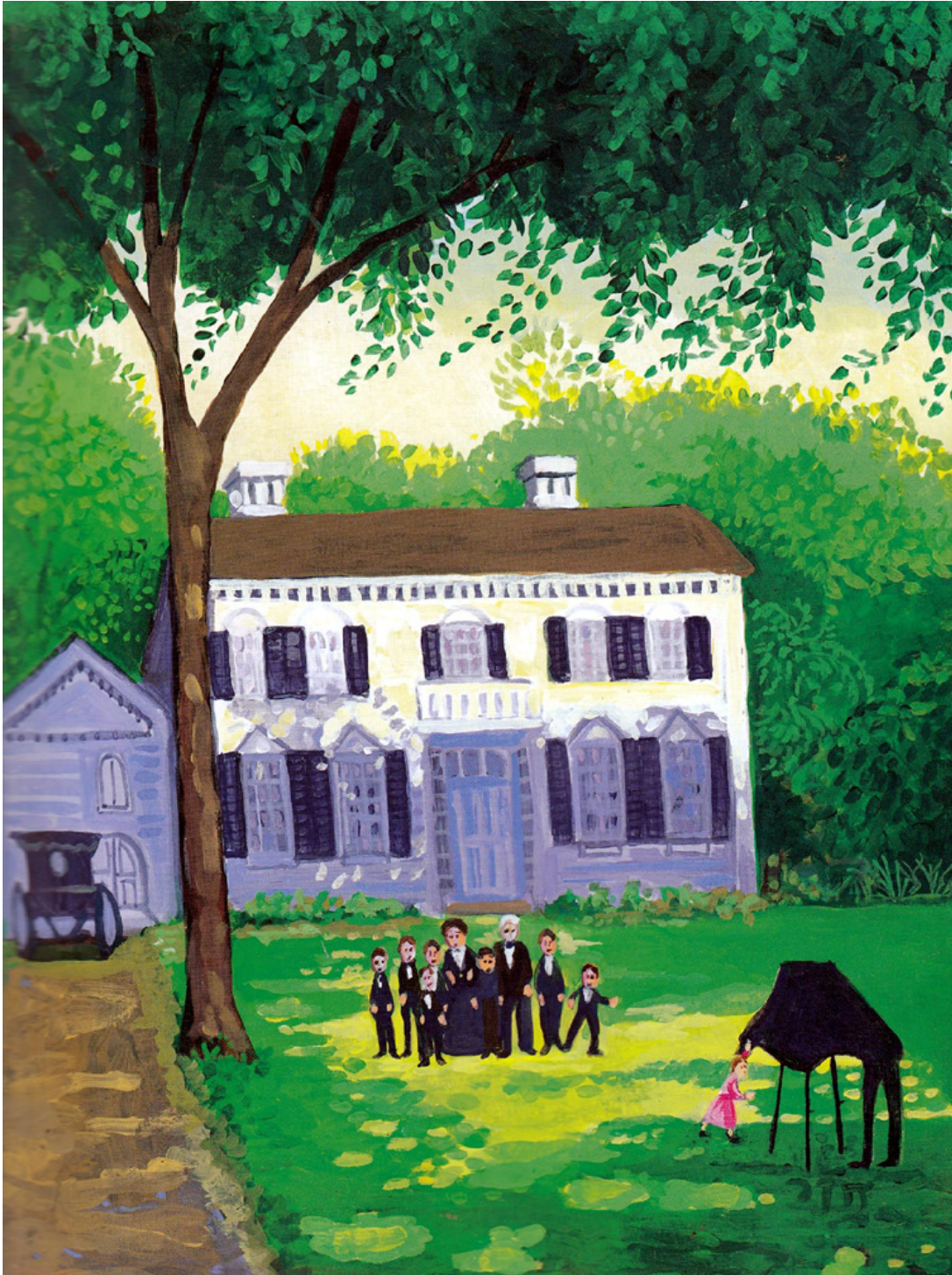
मूळ लेखिका: जेन पिनबरो

चित्र: डेबी अटवाल

मराठीत: प्रभाकर नानावटी

अमेरिकेत लिमरिक लेन नावाचे गाव आहे. तेथील
एका मोठ्या घरात एक लहान मुलगी राहत होती.
तिचं नाव एनी कॅरॉल मूर. तिचे मोठमोठे डोळे,
त्यांचा निळा रंग यामुळे ती सुंदर दिसत होती. तिला
7 भावंडं. एनी बघावे तेव्हा काही ना काही तरी
विचार करत असे.

1870च्या सुमारास मुलींनी घर सोडून बाहेर जावू नये, घरीच बसून शिलाई, कशिदा, स्वयंपाक असल्या गोष्टी करायला हवे अशी आज्ञा असल्यासारखी स्थिती होती.

परंतु एनी वेगळेच विचार करणारी मुलगी होती. ती कधीच कशालाही घाबरत नव्हती. बर्फावरून स्केटिंग करत स्मशानापासून मेन स्ट्रीटपर्यंत घसरत घसरत जात होती. वडिलांच्या घोडागाडी बरोबर घोड्याच्या पावलाप्रमाणे पळत होती. घरासमोरच्या झाडाझुडपांच्या मागील डोंगरावरील बर्फाचा डोंगर तिला आकर्षून घेत असे. भविष्यात मी काय काय करणार हा विचार तिच्या डोक्यात असे.

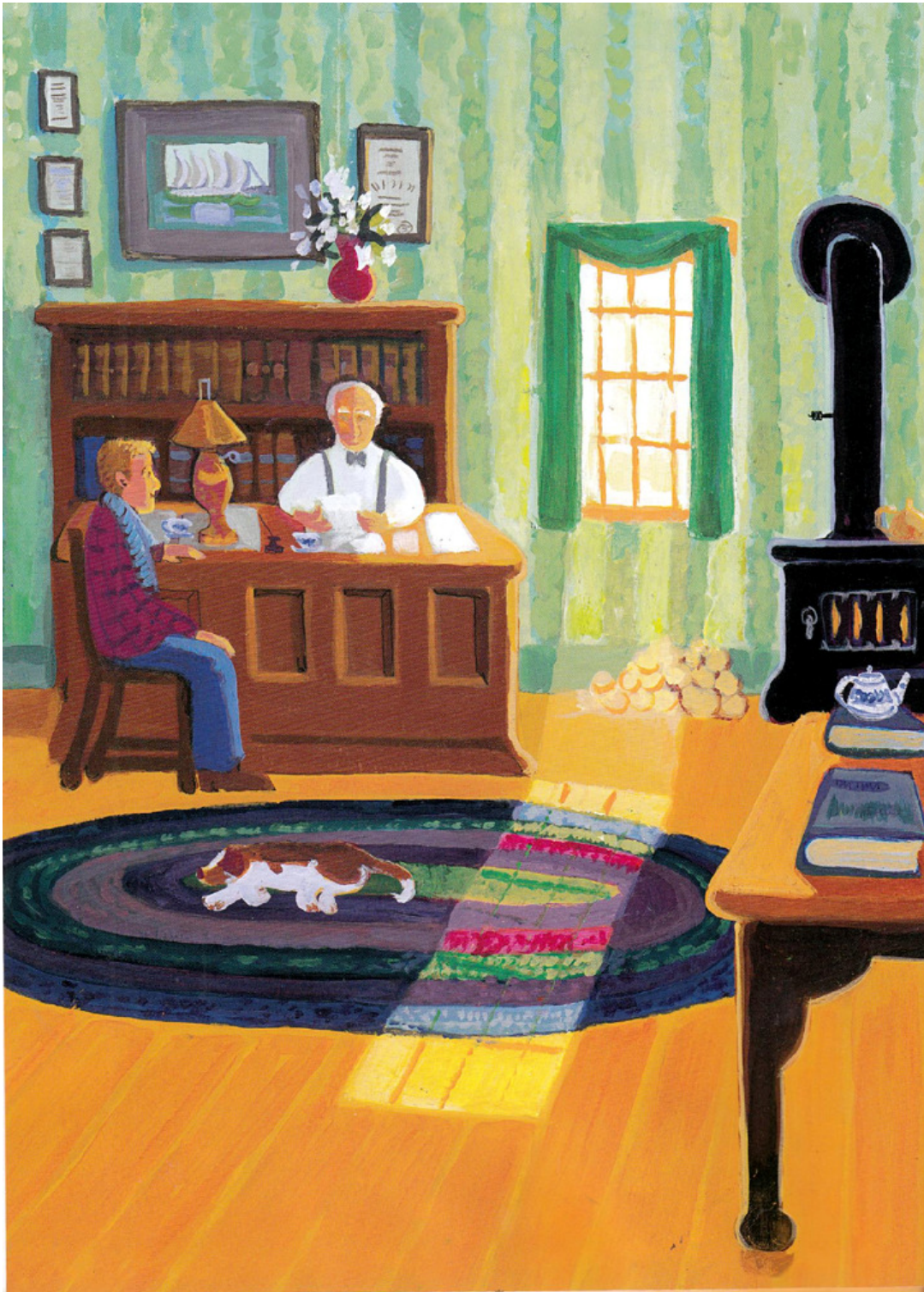

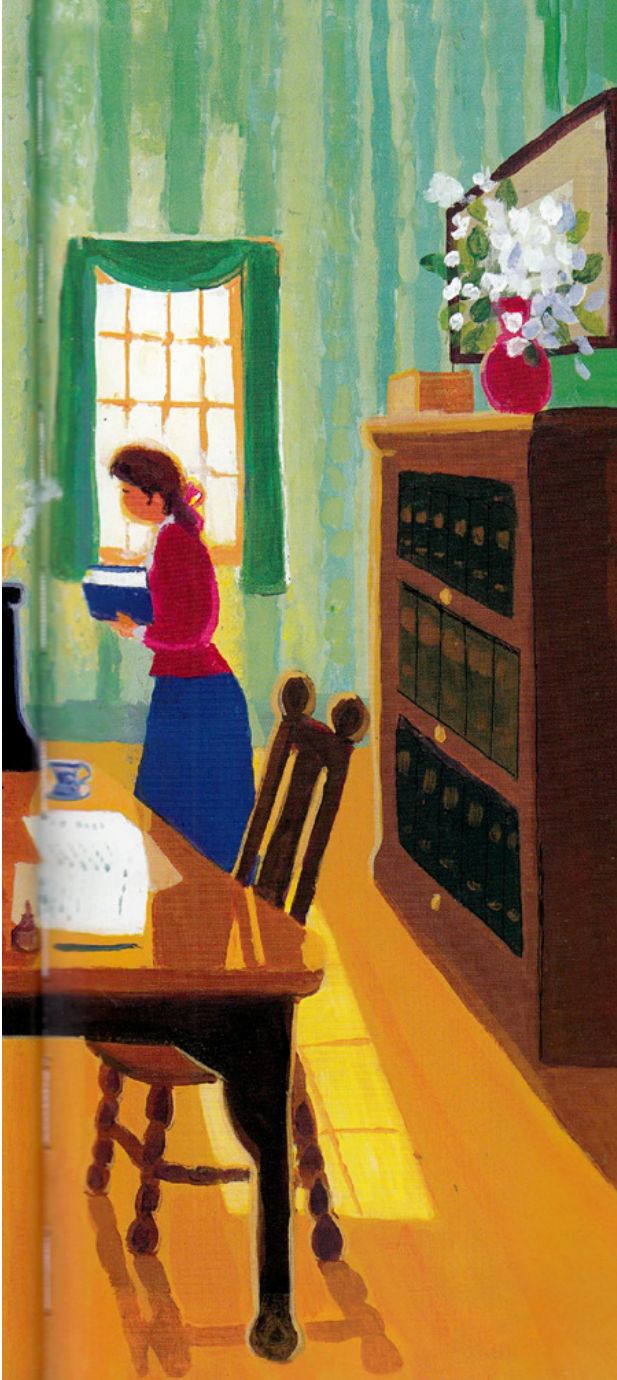

रात्रीच्या जेवणानंतर तिचे वडील तिला गोष्टी सांगत होते. कविता म्हणून दाखवत होते. पावसाळ्यात झाडाच्या फांदीवर चढून निवांतपणे सेंट निकोलस पत्रिकेचे जुने अंक वाचण्यात तिला मजा वाटत असे.

त्याकाळी मुला-मुलींना लायब्ररीत प्रवेश नसे. मुलांनी पुस्तकं वाचावी याचे भानसुद्धा नव्हते. मुलींना तर ते शक्यच नव्हते.

ती 19 वर्षाची असताना
तिच्या मैत्रिणी लग्न करून
सासरी संसार करत होत्या.

एनिसारख्या अविवाहित
तरुणींना आई-वडिलांची सेवा
नाही तर शाळेत शिक्षिका
किंवा मिशनरी काम करणे
एवढेच पर्याय होते. परंतु
एनीला वेगळेच सुचत होते.

तिला वडिलांसारखे तिला
वकील व्हायचे होते. ती रोज
वडिलांबरोबर त्यांच्या
ऑफिसला जात होती व
कायद्यातील बारीक सारीक
गोष्टी समजून घेत होती.

याच काळात अचानकपणे तिच्या आई व वडिलांचा फल्यूच्या आजारामुळे मृत्यु झाला. नंतरच्या काही दिवसात तिच्या भावाची बायकोसुद्धा मेली. त्यामुळे घरकाम व भावाच्या मुलांना संभाळणे यासाठी तिला घरीच थांबावे लागत होते. समोरच्या बर्फाच्या डोंगरामागे काय असेल याचा शोध तसाच राहून गेला.

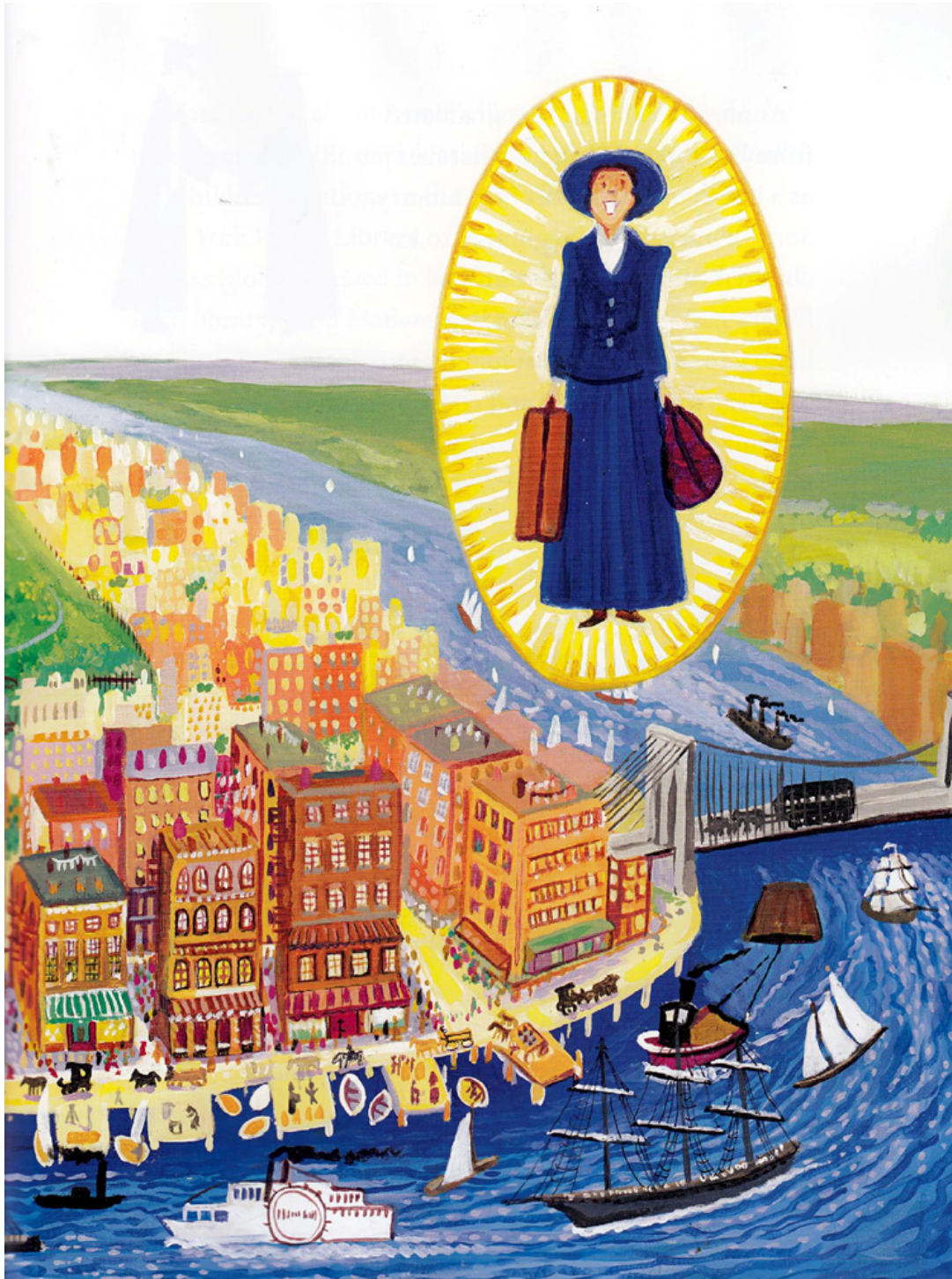
काही दिवसानी तिच्या भावाने दुसरे लग्न केले. त्यामुळे तिची घरकामातून सुटका झाली. एके दिवशी भावाने तिला एक चांगली बातमी सांगितली. अमेरिकेतील लायब्ररीमध्ये प्रशिक्षित झालेल्या तरुणींना लायब्ररीच्या कामासाठी नोकरी देणार होते. हिला आनंद झाला. ताबडतोब तिने न्यूयार्क येथील प्रॅट् इन्स्टिट्यूटच्या लायब्ररी स्कूलमध्ये प्रवेश मिळविला.

न्यूयार्क त्याकाळीसुद्धा फार मोठे शहर होते. सामान्यपणे एकट्या तरुणीने तिथे राहू नये अशीच मानसिकता होती. परंतु मिस मूर वेगळ्या विचाराची. न्यूयार्कच्या दगडी रस्त्यावरून चालणे तिला आवडत होते. सर्कस, ऑपेरासारख्या कार्यक्रमांना जाण्यात तिला रस होता. शहराच्या मध्यभागी असलेल्या ब्रुकलिनचा पूल ओलांडून जाण्यात तिला मजा वाटत होती.

एनी मन लावून अभ्यास करत
होती. लायब्ररियनची पदवी
मिळाल्यानंतर प्रॅट फ्री
लायब्ररीमध्येच तिला नोकरी
मिळाली.

तोपर्यंत काही लायब्ररी मुलांना प्रवेश देवू लागले होते. परंतु
एनीची लायब्ररी इतरांपेक्षा एक पाऊल पुढे होते. तेथे छोट्यांसाठी
म्हणून खास इमारत बांधली होती.

तिथल्या कपाटातील पुस्तकं मुलं घेऊन वाचत होती.
संध्याकाळच्या वेळेला तिच्या वडिलानी सांगितल्याप्रमाणे ती
मुलांना गोष्टी सांगत होती.

काही दिवसातच एनीच्या या प्रकारच्या कार्यक्रमांची बातमी सर्वदूर पोहोचली. एके दिवशी शहराच्या ग्रंथालयाचे मुख्यस्थ, बोस्टोव्हस्की यांनी शहरातील 36 लायब्ररीमध्ये मुलांसाठी वेगळे कक्ष उघडण्याची जबाबदारी एनीवर सोपवली.

मिस मूर लांब झगा व डोक्यावर हॅट घालून हार्लेम स्ट्रीटपासून बाथेम स्ट्रीटपर्यंत असलेल्या सर्व लायब्ररींना भेट देऊ लागली.

न्यूयार्क सार्वजनिक लायब्ररीच्या कित्येक शाखेत अजूनही मुलांना पुस्तकांना हात लावू देण्यास मनाई होती. मुलं पुस्तकं घाण करतील, फाडतील अशी भीती त्यामागे होती. नेलेली पुस्तकं परत येतील याची खात्री नव्हती. या गोष्टी एनीला कळाल्या.

परंतु मिस मूरचा विचार वेगळा होता. तिचा मुलांवर विश्वास होता. त्यामुळे तिने एका जाड रजिस्टरमध्ये या प्रकारे संकल्प लिहून काढला:

या रजिस्टरमध्ये नाव लिहिणारा(री) मी या लायब्ररीतील पुस्तकं काळजीपूर्वक वाचेल व या लायब्ररीच्या सर्व नियमांचे पालन करेल, अशी प्रतिज्ञा करत आहे.

मिस मूरने सर्व लायब्ररियन्सना या संकल्पाचा उपयोग करून घेण्याचा आग्रह केला. त्या दिवसापासून न्यूयार्कमधील मुलं लायब्ररीतून पुस्तकं घरी घेऊन जावू लागले. मुलं मजेत वाचू लागले.

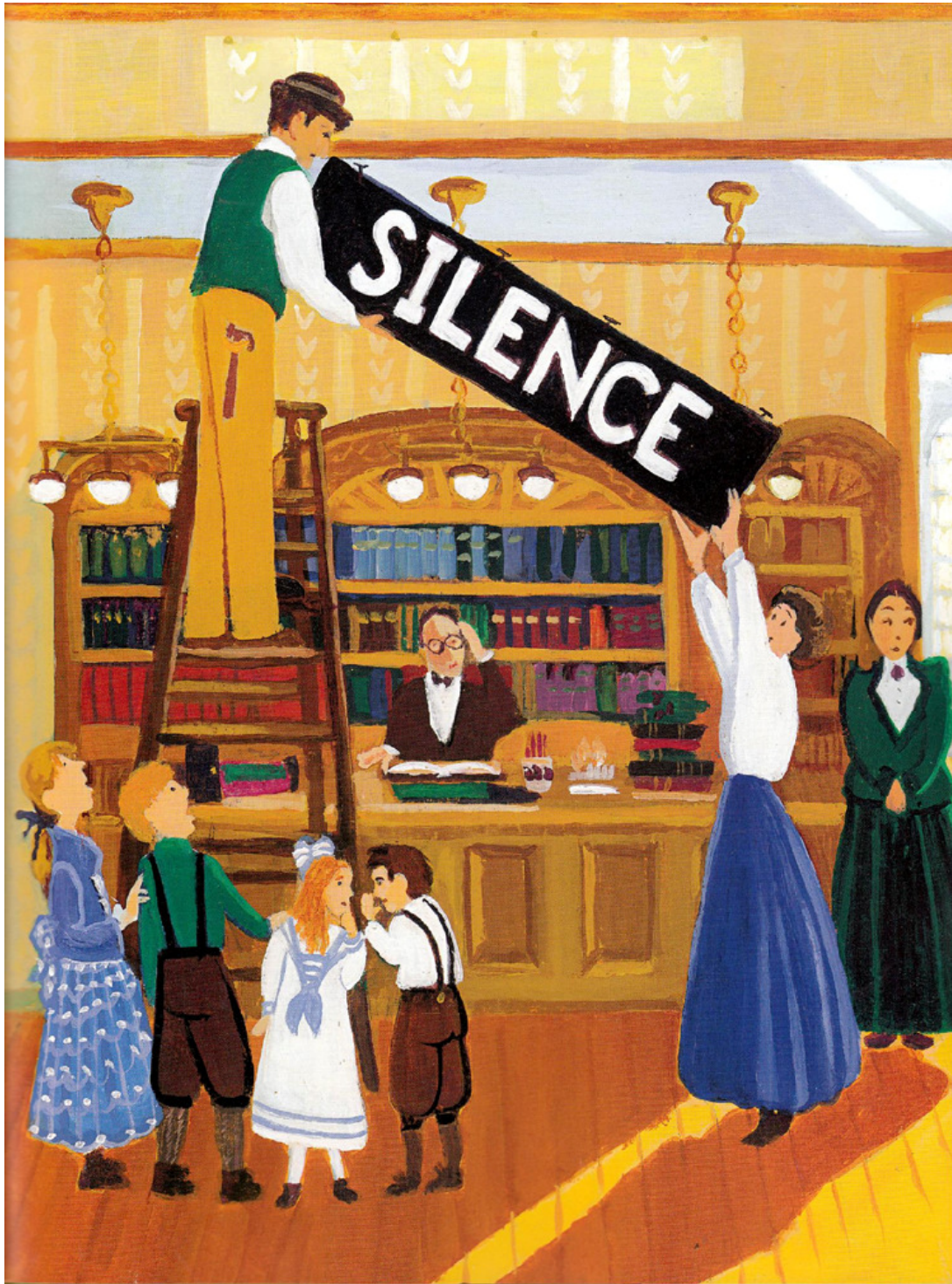

मिस मूरला लायब्ररीमध्ये आणखी बदल करायचे होते. या पूर्वी प्रत्येक लायब्ररीत मोठ्या अक्षरात दटावल्यासारखे शांतता राखा असे लिहिलेले बोर्ड जागोजागी लटकवलेले असायचे. बालकक्षातील असले बोर्ड काढून टाकण्यास तिने भाग पाडले.

लायब्ररीयन्सना मुलांना गोष्टी सांगण्यास, गाणे म्हणून दाखवण्यास प्रोत्साहित केले. कपाटात असलेले गंभीर विषयावरील पुस्तकं बाहेर काढून त्या जागी मुलांना आवडतील अशी टॉम सॉयर, गलिव्हर्स ट्राव्हल्स या सारखे मजेदार गोष्टींची रंगीत पानांची पुस्तकं ठेवली.

अशा प्रकारच्या पुस्तकांचा परिचय लिहून ती मुलांना वाचून दाखवू लागली. वाचनीय पुस्तकांची यादी तिने तयार केली. पुस्तकांच्या प्रकाशकांना भेटून मुलांसाठी सुद्धा पुस्तकं छापण्यास ती प्रोत्साहन देवू लागली.

परंतु कितीही सल्ला दिले तरी काही लायब्ररीमध्ये पुस्तकाच्या कपाटांना कुलूप लावण्याची खोड काही जात नव्हती.

त्यामुळे मुला-मुलींना चांगली चांगली पुस्तकं वाचायली मिळत नव्हते.

त्याच वेळी फिफ्थ अव्हेन्यू व 42व्या स्ट्रीटच्या मध्ये एक मोठी लायब्ररी बांधणार आहेत याची कुणकुण तिला लागली. मिस मूरला आपल्या कल्पनांना मूर्त स्वरूप देणारी ही एक चांगली सुसंधी असे वाटले. येथे एक उत्तम सुसज्ज असे बाल ग्रंथालय असावे अशी तिची इच्छा होती. ती कामाला लागली. संबंधित अधिकाऱ्यांना भेटून तिने या प्रकल्पाला संमती मिळवली. मुलांसाठी एक स्वतंत्र इमारत बांधली गेली.

तेथे मुला-मुलींना आरामात बसण्यासाठी खुर्ची टेबल, कपाटं यांची व्यवस्था केली. ग्रंथालयाच्या भिंतीवर मुलांना आवडतील अशी चित्रं तिने कलावंतांकडून सजवून घेतली.

या खास लायब्ररीतील जमीनसुद्धा परदेशातून मागवून घेतलेल्या संगमरवरी फरश्यांनी सजवलेली होती.

त्या हॉलमध्ये कायम स्वरूपाचे समुद्रात मिळणाऱ्या शंख-शिंपल्यांचे प्रदर्शनाची व्यवस्था केली होती. मोठमोठ्या कलाकारांचे तैलचित्र तेथे लावल्या होत्या. मुलांना सहजपणे पुस्तकं हाताळता यावे याप्रकारे कपाटांची उंची होती.

1911मध्ये या वास्तुचे उद्घाटन झाले. भला मोठा पितळी दरवाजा सामान्यांच्यासाठी उघडला गेला.

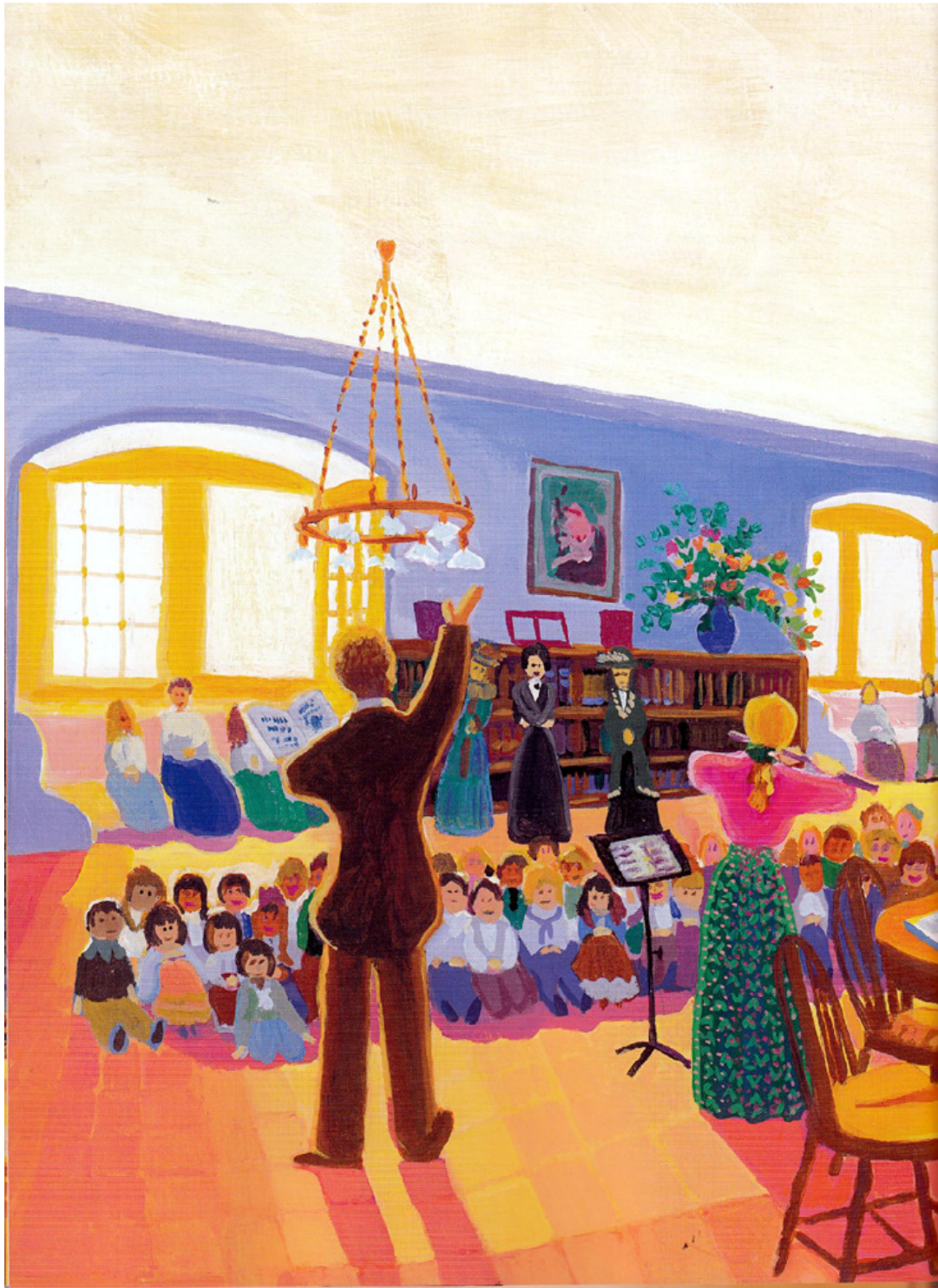
उद्घाटनाच्या दिवशी लोक झुंडीच्या झुंडीने येत होते. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष, विलियम टेप्स, यांच्या हातून उद्घाटन होणार होते. आपल्या लवाजम्यासह समारंभाला येणाऱ्या राष्ट्राध्यक्षांना बघण्यासाठी रस्त्याच्या दुतर्फी लोक उभे होते.

दुसऱ्या दिवशी लायबऱरी उघडल्यानंतर न्यूयार्क शहऱातील मुलांमुलींनी खास त्यांच्यासाठी बांधलेल्या इमारतीला गऱाडा घातला. वेगवेगळ्या भाषेतून अनुवाद केलेली पुस्तकं घेवून मुलं वाचू लागले. खिडकीत उश्या व मऊ गाद्या होत्या त्यावर लोळत मुलं वाचनाचा आनंद घेत होते.

त्या दिवसापासून मुलांना
लायब्ररीला रोज भेट देण्याची
सवय लागली. रोज काही ना
काही नवीन बघायला,
वाचायला तेथे मिळत होते.

वाचकांच्या क्लबसाठी मिस
मूरने पुढाकार घेतला.

न्यूयार्क शहरातील
संगीतातील जाणकारांना,
कलावंतांना, साहित्यिकांना
बोलवून त्यांच्या कार्यक्रमांचे
आयोजन करून मुलांच्या
ज्ञानात ती भर घालत होती.

मिस मूरच्याजवळ असलेल्या पिशवीत एक लाकडी बाहुली होती. तिचे नाव निकोलस निक्कर ब्रौकर असे होते. इंग्रजी भाषा शिकत असलेल्या मुलां-मुलीबरोबर ती बाहुली संभाषण करत आहे की काय असे वाटत होते.

एकदा बेल्जियमचे महाराज व महाराणी न्यूयार्क शहरातील लायब्ररी बघण्यासाठी आले होते. त्यांना या मुलांच्या लायब्ररीला भेट देण्याची विनंती मिस मूरने केली. त्यांना या खास कक्षाला भेट देण्यात आनंद झाला. जमलेली मुलं राजदंपतीबरोबर हस्तांदोलन करत होते.

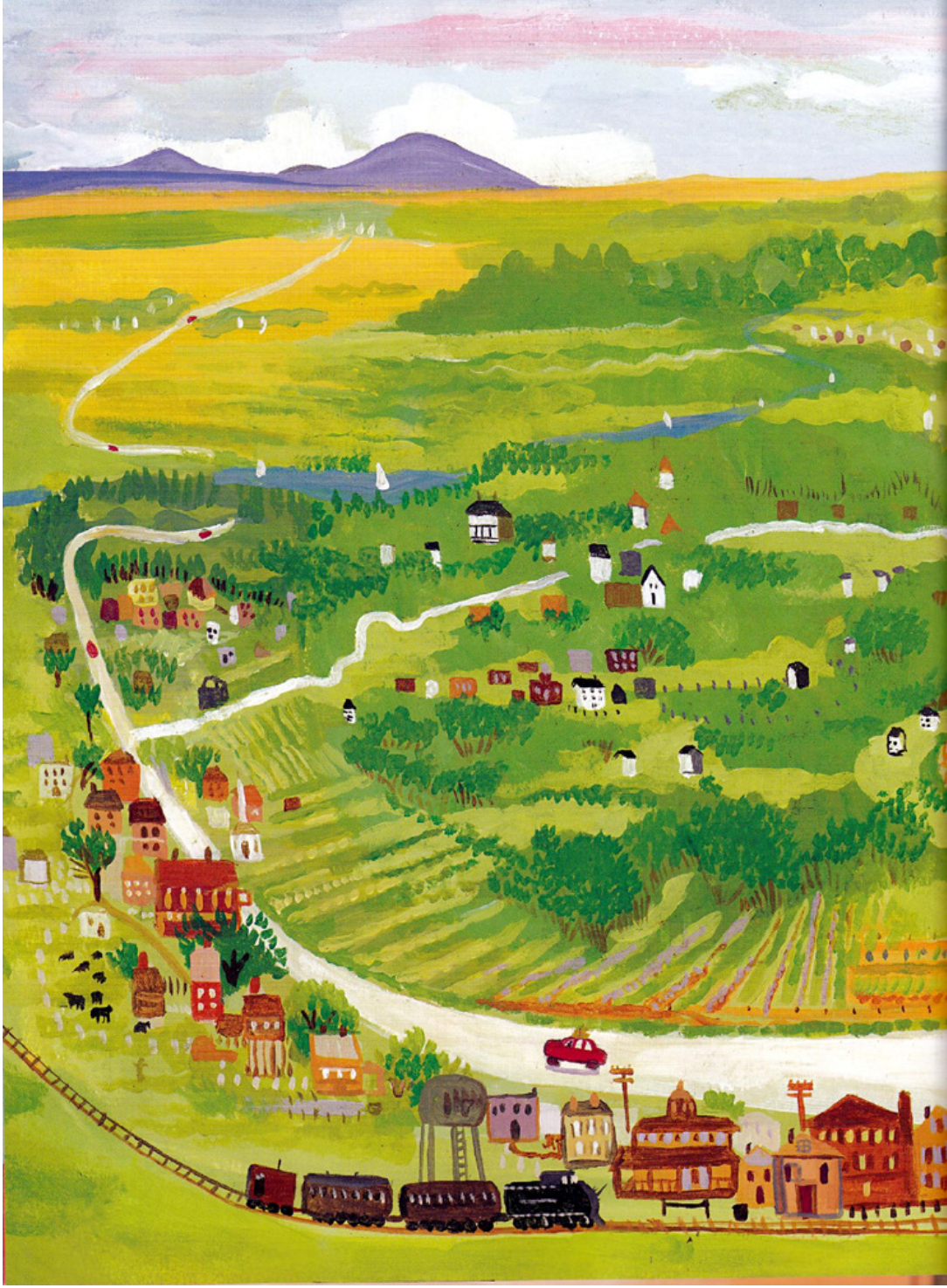

या लायब्ररीच्या भिंतींपासून हजारो मैल दूरवर दोन भयंकर महायुद्ध, महापूर, दुष्काळ, यासारख्या घटना घडल्या. लाखो लोक मेली. तरीसुद्धा या लायब्ररीला व तेथील बाल कक्षाला धक्का लागला नाही. मुलं पुस्तकं घरी घेऊन जात होती, वाचून परत करत होती.

हळू हळू या मॉडेल लायब्ररीची वार्ता जगभर पसरली. मिस मूरच्या मुलांसाठीच्या कक्षाप्रमाणे अमेरिकेतील सर्व सार्वजनिक लायब्ररीमध्ये व्यवस्था करण्यात आली. अमेरिकेच्या सीमेपलीकडील इंग्लंड, फ्रान्स, बेल्जियम, जपान, भारत इत्यादी देशातही मिस मूरच्या कामाचा प्रभाव दिसू लागला. तेथेही मुलांसाठी स्वतंत्र व्यवस्था करण्यात आली.

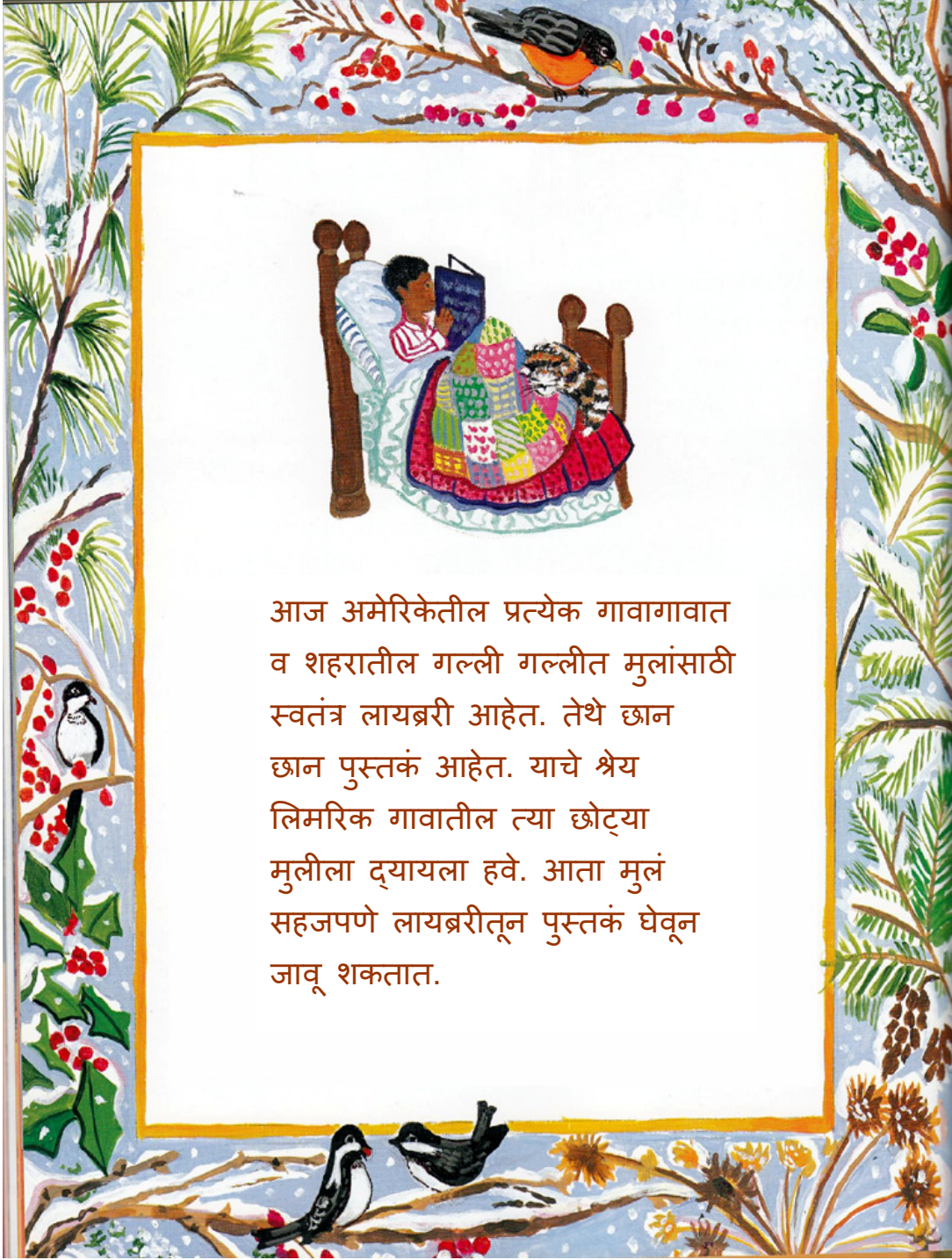

सत्तराव्या वर्षी मिस मूर निवृत्त झाली.

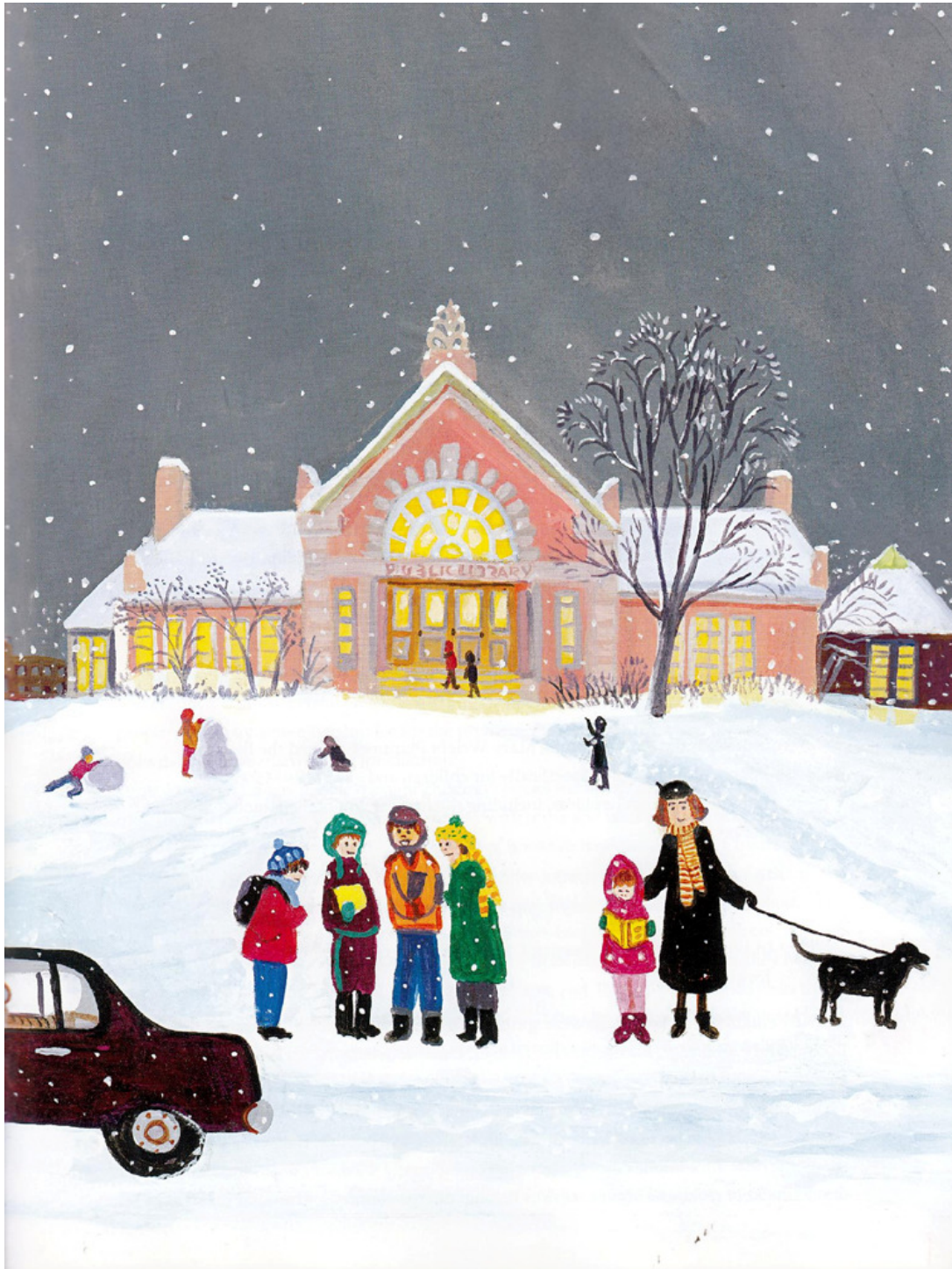
तिच्या सहकाऱ्यांनी निवृत्तीच्या दिवशी एक सूटकेसभरून तिला आवडणाऱ्या पुस्तकांची भेट दिली.

यानंतर ती कामाच्या दगदगीपासून पूर्ण विश्रांती घेणार असे त्यांना वाटत होते. परंतु मिस मूरचा विचार वेगळा होता. सूटकेस घेवून ती देशभर प्रवास करू लागली. तेथील लोकांना मुलांसाठी स्वतंत्र लायब्ररी का असावी हे पटवून देवू लागली.

आज अमेरिकेतील प्रत्येक गावागावात
व शहरातील गल्ली गल्लीत मुलांसाठी
स्वतंत्र लायब्ररी आहेत. तेथे छान
छान पुस्तकं आहेत. याचे श्रेय
लिमरिक गावातील त्या छोट्या
मुलीला द्यायला हवे. आता मुलं
सहजपणे लायब्ररीतून पुस्तकं घेवून
जावू शकतात.

जगातील सर्व मुलांनी मिळून मिस मूरचे ऋण फेडायचे म्हटले तरी ते शक्य नाही.

- वाल्टर डी ला मेर

या पुस्तिकेची लेखिका, जेन पिनबरो हिने आपल्या आयुष्यातील कित्येक वर्षे न्यूयॉर्क ग्रंथालयात संग्रही असलेल्या मिस मूरच्या पत्रव्यवहार वाचण्यात खर्ची घातले आहेत. जेन लहानपणापासून लायब्ररीत जात होती. ही पुस्तिका लिहिण्यात तिला फार आनंद झाला होता. ती उटाह लेक सिटीत राहते. हे तिचे पहिले पुस्तक.

डेबी अटवाल हा एक चित्रकार असून या पुस्तिकेतील चित्र त्यांनी रेखाटलेले आहेत. या पुस्तकासाठी कित्येक दिवस लायब्ररीला भेट देणाऱ्या मुलांचा सहवासात त्यांनी घालविला आहे. एनीच्या लिमरिक गावाच्या जवळ असलेल्या वाल्डबरो येथे राहतात.